

УДК 378.147:358.4

О. Г. МАРЧЕНКОкандидат педагогічних наук, доцент
Харківський університет Повітряних Сил ім. І. Кожедуба**МОНІТОРИНГ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ
ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
У ВИЩОМУ ВІЙСЬКОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ**

Доведено актуальність моніторингу процесу формування освітнього середовища вищого військового навчального закладу. Уточнено суть понять “освітнє середовище”, “формування освітнього середовища”, “моніторинг”, “моніторингові дослідження процесу формування освітнього середовища вищого військового навчального закладу”. Визначено мету, завдання, організаційно-методичні способи моніторингу процесу формування освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі.

Ключові слова: освіта, якість освіти, освітнє середовище, формування, вищий військовий навчальний заклад, моніторинг.

У зв'язку з курсом України на інтеграцію у структуру об'єднаної Європи питання якості освіти та військової освіти зокрема набуває особливо значення та висуває необхідність приведення вітчизняних освітніх стандартів у відповідність до критеріїв держав – членів Європейського союзу.

Стратегічною метою розвитку національної системи освіти є формування у вищих військових навчальних закладах освітнього середовища, яке б забезпечувало реалізацію освітніх послуг на рівні європейських і світових зразків. Адже якість освіти визначається першою чергою якістю освітнього середовища, ефективністю освітнього процесу, відповідністю його цілей, завдань, методів, форм, норм організації, результатів державним і галузевим освітнім стандартам.

За положеннями Болонської декларації моніторингу належить провідна роль у вивченні освітніх систем, тому моніторинг останнім часом є об'єктом теоретичних досліджень та сферою практичної педагогічної діяльності. Проте моніторинг процесу формування освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі ще не був предметом окремого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що науковці розглядають моніторинг переважно як управлінську категорію (Т. Волобуєва, О. Кас'янова, Є. Хриков), у контексті застосування сучасних форм і методів стандартизованого та структурованого вимірювання успішності навчання та виховної діяльності (А. Зубко, О. Локшіна, Т. Лукіна, В. Лунячек, В. Приходько), методів, форм, організаційного забезпечення якості та стандартів освіти (Альберт Тайджман, Т. Невил Послвейт, А. Зубко). У дослідженнях зазначено, що моніторинг виступає потужним засобом формування інформаційно-освітнього середовища за рахунок підвищення оперативності, об'єктивності та доступності інформації, ефективним спо-

собом визначення перспектив розвитку навчального середовища освітнього закладу (М. Мелешко, О. Жирун, С. Денисенко) [1–7].

Мета статті полягає в уточненні суті й системних елементів моніторингу процесу формування освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі.

У контексті дослідження під освітнім середовищем вищого військового навчального закладу розуміємо сукупність просторово-предметних, санітарно-гігієнічних, соціально-психологічних умов здійснення освітньої діяльності її суб'єктами.

За своєю природою освітнє середовище є штучним, таким, що послідовно формується для досягнення зовнішніх (підготовка фахівців військової сфери) та внутрішніх (особистісно-професійний розвиток майбутнього фахівця) цілей освітньо-професійного процесу у вищому військовому навчальному закладі.

Формування освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі передбачає організацію умов здійснення освітньої діяльності в соціально-виховному, змістовно-процесуальному, інформаційно-комунікативному, матеріально-технічному аспектах.

Зазначений процес має бути спрямований на:

- 1) *розвиток* особистості майбутнього військового фахівця; формування професійно-важливих якостей майбутнього військового фахівця;
- 2) *вироблення* професійної компетентності майбутнього військового фахівця за відповідним освітнім рівнем;
- 3) *організацію* навчально-виховного процесу у вищому військовому навчальному закладі;
- 4) *дотримання* державних, галузевих вимог, освітніх стандартів вищого військового навчального закладу стосовно професійної підготовки військових фахівців авіаційного профілю. Зазначимо, що з вибором Україною зовнішньополітичного курсу на інтеграцію з Євросоюзом та співробітництво з країнами військово-політичного блоку НАТО (North Atlantic Treaty Organization) постає питання переходу на відповідні стандарти професійної підготовки військових фахівців.

Як правило, якість освітнього середовища науковці характеризують через такі параметри, як-от: пластичність (Л. Виготський), спільність (В. Рубцов), насиченість подіями, конфігуративність, структурованість (В. Слободчиков), інтенсивність, формалізованість, упорядкованість, когерентність, інформативність, професійність (Н. Гауер), векторність (С. Сергєєв), сферність (Г. Беляєв, Л. Пермінова, К. Приходченко).

На думку В. Ясвіна, параметрами для діагностування освітнього середовища є: широта, інтенсивність, модальність, ступінь усвідомленості, стійкість (принциповість), емоційність, узагальненість, домінантність, когерентність, активність, мобільність, системність [8].

Автори І. Хмеляр, М. Лукашук зазначають, що критеріями розвитку освітнього середовища у вищих навчальних закладах є: індивідуалізація та

диференціація; якість навчально-матеріальної бази; зміст вимог до випускника. Відповідними показниками є обов'язкові стандарти навчальних предметів, відповідний їм зміст, перелік знань, умінь і навичок, якими повинен володіти випускник вищого навчального закладу; державні плани та програми; підручники, навчальні та навчально-методичні посібники, дидактичні матеріали, алгоритми виконання вправ, задач, практичних навичок [9, с. 68–69].

Зрозуміло, що наведені характеристики важко формалізуються або зовсім не формалізуються. Тому традиційним у дослідженнях освітнього середовища є вивчення зв'язку між психолого-соціальними характеристиками освітнього середовища та особистісним розвитком тих, хто навчається та виховується (О. Калашников, Н. Крупеніна, М. Пістрак, С. Шацький [10]).

Освітнє середовище вищого військового навчального закладу функціонує як цілісна педагогічна система, що виникає в єдності та взаємодії таких компонентів: 1) *мети*, що відображує соціально-державне замовлення на підготовку військових фахівців; 2) *завдань*, що конкретизують сформульовану мету; 3) *спільної освітньої* (навчальної, виховної, позанавчальної, науково-дослідницької, самоосвітньої) *діяльності* людей, що реалізують визначені мету та завдання; 4) *суб'єктів* – носіїв цієї *діяльності* (керівників вищого військового навчального закладу, управлінців, офіцерів курсової ланки, старшин, сержантів, старших солдат, вихователів, науково-педагогічних працівників, курсантів, студентів, слухачів, допоміжного складу, технічного персоналу); 5) *міжособистісних, рольових і функціональних зв'язків*, що складаються між суб'єктами у процесі освітньої діяльності; 6) *організації освітнього процесу* як основи формування освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі; 7) *управління* процесами становлення, функціонування та вдосконалення освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі; 7) *матеріально-технічної бази* як сукупності просторово-ландшафтного оточення, архітектури навчальних корпусів, будівель, стройових плаців, спортивних майданчиків, предметно-речових засобів; 8) *соціокультурного оточення*, яке вищий військовий навчальний заклад засвоїв для реалізації намічених цілей щодо підготовки військових фахівців; 9) *результату* функціонування освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі у вигляді підготовленого до обіймання первинної посади за призначенням фахівця певної військово-облікової спеціальності.

Вирішення практичних аспектів проблеми формування освітнього середовища навчальних закладів передбачає комплексну діагностику якості освітнього середовища. У контексті зазначеного актуальним є моніторинг (від англ. *monitoring* – контроль, відстеження) якості освітнього середовища, оскільки моніторинг уможливорює не тільки вивчення процесу та результатів організаційно-педагогічної діяльності зі створення освітнього середовища, а й розробку його нового проекту, що розширює межі можливостей щодо розвитку вищих навчальних закладів.

Як свідчить аналіз результатів вивчення наукової літератури, моніторинг є способом дослідження об'єктивної реальності в різних науках, а також способом забезпечення сфери управління через надання своєчасної й якісної інформації. Так, в екології моніторинг – це неперервне спостереження за станом навколишнього середовища з метою попередження небажаним відхиленням за важливішими параметрами.

У соціології моніторинг включає встановлення таких показників, які відображають стан соціального середовища. Як соціальна категорія моніторинг відображає суспільні ідеали освіченості та окреслює загальні цілі освіти, законодавчо визначені та нормативно закріплені в державних і галузевих стандартах.

Як категорія управлінської діяльності в межах освітнього закладу моніторинг передбачає організацію експертного середовища, що визначає стратегії впливу на певні показники функціонуванні освітньої системи та вибір можливостей шляхів її розвитку.

Як педагогічна категорія моніторинг розуміється, насамперед, як процедура діагностування, визначення якості підготовки фахівців тієї чи іншої спеціальності.

Під моніторингом процесу формування освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі розуміємо інформаційно-коригуючий супровід освітньої діяльності, що передбачає регулярну діагностику стану освітнього середовища на рівні вищого військового навчального закладу, факультету (батальйону), навчальної кафедри, курсу (роти), окремих академічних (навчальних) груп (взводу, відділення), навчального заняття (лекції, семінарського, практичного, групового, лабораторного, комплексно-тренажерного тощо).

Моніторинг стану сформованості освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі має охоплювати такі аспекти, як-от: 1) зв'язок між результатами навчання курсантів (студентів, слухачів) та умовами їх перебування у ВВНЗ; 2) оцінювання кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного, лабораторного оснащення навчального закладу, детермінант аудиторного фонду освітнього середовища; 3) оцінювання дієвості педагогічних інновацій; 4) оцінювання впливу на навчальний процес державних стандартів, навчальних програм, методичного й технічного обладнання; 5) вивчення розбіжностей у сприйнятті курсантами (студентами, слухачами) та педагогами освітнього середовища; 6) проведення міжнаціональних досліджень; 7) використання якісних методів дослідження.

Складний характер моніторингових досліджень дає змогу говорити про педагогічну систему моніторингу процесу формування освітнього середовища у вищому військовому навчальному закладі.

Мета моніторингу є фактором, який утворює зазначену систему, та полягає у виявленні інформації, що дає змогу встановити, наскільки про-

цес підготовки фахівців задовольняє потребам зацікавлених груп: Замовника (Міністерства оборони України), Споживача (військової частини).

Зазначену мету реалізує виконання низки завдань, а саме:

- 1) сприяння реалізації конституційного права молоді на вищу освіту;
- 2) вивчення характеру процесів, що відбуваються в навколишньому освітньому середовищі (області, місті);
- 3) створення методики щодо вивчення запиту населення на освітні послуги вищого військового закладу та прогнозування його розвитку;
- 4) вивчення замовлень і пропозицій щодо фахового та загальноосвітнього рівня підготовки випускників вищого військового навчального закладу;
- 5) здійснення систематичних досліджень системних елементів освітнього середовища;
- 6) створення у вищому військовому навчальному закладі необхідних умов для реалізації особистісно орієнтованої системи освіти, залучення курсантів до науково-дослідницької роботи, наукової діяльності педагогів, підвищення їхньої професійної майстерності;
- 7) сприяння підвищенню якості фахової освіти, відновлення її змісту, форм організації педагогічного процесу, у тому числі шляхом упровадження освітніх інновацій, сучасних інформаційних технологій;
- 8) створення системи спостережень і педагогічних вимірювань;
- 9) отримання об'єктивної та достовірної інформації, створення банку статистичних результатів моніторингових досліджень з оцінювання навчальних досягнень курсантів, систематизація інформації, підвищення її оперативності та доступності для користувачів;
- 10) визначення додаткового комплексу освітніх індикаторів, що відображають особливості місцевого розвитку освіти.

Організаційні та науково-методичні заходи з реалізації моніторингу освітнього середовища у ВВНЗ передбачають:

- 1) вивчення та узагальнення міжнародного та вітчизняного досвіду моніторингу якості освіти, висвітлення його у фахових виданнях, науково-теоретичних і практичних конференціях і семінарах;
- 2) проведення роз'яснювальної роботи щодо цілей та методики зовнішнього оцінювання результативності та якості вищої освіти серед управлінців, педагогів, громадськості, батьків;
- 3) розробку регіональних програм здійснення моніторингу якості освіти та виховної діяльності;
- 4) підготовку керівників усіх рівнів, інспекторів, координаторів, методистів, інструкторів, фахівців, методичних матеріалів для проведення моніторингу;
- 5) участь керівників і науково-педагогічних працівників вищого військового навчального закладу в роботі інститутів післядипломної та неперервної освіти, міських науково-методичних центрів і методичних кабінетів, інструктивно-методичних семінарів і нарад з метою оптимального здійснення моніторингу;

6) включення проблематики моніторингу якості освіти та виховної діяльності до дослідницьких програм і планів вищого військового навчального закладу;

7) включення до програм підвищення кваліфікації керівників вищого військового навчального закладу тематики моніторингу якості освітнього середовища;

8) запровадження спецкурсу “Моніторинг якості освіти” на курсах підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників вищого військового навчального закладу;

9) запровадження навчального курсу “Забезпечення якості освіти та Болонський процес” для студентів факультету інформаційних і технічних систем;

10) розробка, написання, затвердження, видання методичних посібників для проведення моніторингу;

11) безпосереднє проведення моніторингових досліджень відповідно до національних, регіональних програм в освіті, висвітлення його у фахових виданнях;

12) спостереження, нагляд за дотриманням усіх процедур відповідно до регламенту моніторингу;

13) оприлюднення результатів моніторингових досліджень, залучення представників громадськості до їх обговорення;

14) роз’яснення результатів, здійснення коригуючої дії за рекомендаціями національних і регіональних експертів з якості вищої освіти;

15) підготовка пропозицій для органів державного управління щодо поліпшення якості вищої освіти, усунення виявлених негативних тенденцій.

Моніторинг передбачає оцінювання таких основних складових освітнього середовища вищого військового навчального закладу, як-от:

1) ресурсів, що забезпечують освіту (стан будівель навчальних закладів освіти, обладнання, забезпечення навчальними матеріалами, кількість науково-педагогічних працівників, співвідношення кількості викладачів і курсантів, витрати на освіту);

2) освітнього процесу (академічне навантаження науково-педагогічних працівників, розподіл навчального часу за навчальними дисциплінами природничо-наукового, суспільно-гуманітарного, професійно-орієнтованого, спеціального, спеціально-тактичного циклу, структурування змісту освіти у вигляді освітньо-кваліфікаційних характеристик (ОКХ) майбутнього військового фахівця та освітньо-професійних програм (ОПП) його підготовки);

3) результатів, що їх продукує освітнє середовище як педагогічна система (досягнення курсантів з ключових навчальних дисциплін, успішність курсантів у навчанні (кількість курсантів, які склали / не склали іспит, сесію), їхній професійний успіх) [11, с. 26–39].

Висновки. Результати моніторингових досліджень можуть ураховуватися в комплексному оцінюванні якості освітнього середовища, а саме

визначенні: 1) рейтингу вищого військового навчального закладу як об'єкта, що надає освітянські послуги (популярність вищого навчального закладу, публіситі керівника, професорсько-викладацького складу); 2) рівень організації педагогічного процесу та його навчально-методичного забезпечення; 3) освітній рівень суб'єктів навчання (абітурієнтів, кандидатів до вступу, студентів, курсантів та ін.); 4) якість кінцевого продукту – рівень сформованості професійної компетентності випускника вищого військового навчального закладу.

Перспективними є дослідження щодо визначення взаємозв'язку процесів педагогічної діагностики та моніторингу, а також уточнення інструментального забезпечення моніторингу.

Список використаної літератури

1. Касьянова О. М. Моніторинг в управлінні навчальним закладом. Управлінський супровід моніторингу якості освіти / О. М. Касьянова, Т. В. Волобуєва. – Харків : Основа, 2004. – 96 с.
2. Хриков Є. М. Управління навчальним закладом / Є. М. Хриков. – Київ : Знання, 2006. – 365 с.
3. Моніторинг якості освіти: методи, форми, організаційне забезпечення / укл. А. М. Зубко та ін. – Херсон : Південноукраїнський регіональний ІПО педагогічних кадрів, 2001. – 50 с.
4. Моніторинг якості освіти: становлення та розвиток в Україні: рекомендації з освітньої політики / О. Локшина, Т. Лукіна, В. Лунячек та ін.; за заг. ред. О. І. Локшиної. – Київ : КІС, 2004. – 160 с.
5. Приходько В. М. Моніторинг якості освіти і виховної діяльності навчального закладу : навчально-методичний посібник для вчителя / В. М. Приходько. – Харків : Основа: “Тріада+”, 2007. – 144 с.
6. Моніторинг стандартів освіти / за ред. А. Тайджмана та Т. Невила Послвейта. – Львів : Літопис, 2003. – 328 с.
7. Мелешко М. А. Моніторинг механізму взаємодії мультимедійного навчального середовища і особи, що навчається / М. А. Мелешко, О. А. Жирун, С. М. Денисенко // Вісник НТУУ “КПІ”. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2010. – Вип. 2. – С. 163–167.
8. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. – Москва : Смысл, 2001. – 366 с.
9. Хмеляр І. Діяльнісний підхід як один зі шляхів формування ключових компетентностей, котрі обслуговують особистість та її природний талант: реалізація в умовах навчання у коледжі / І. Хмеляр, М. Лукашук // Нова педагогічна думка. – 2011. – № 1. – С. 68–73.
10. Моносзон Э. И. Становление и развитие советской педагогики, 1917–1987: книга для учителя / Э. И. Моносзон. – Москва : Просвещение, 1987. – 224 с.
11. Забезпечення якості освіти та Болонський процес: метод. рекомендації для студентів / уклад. Ю. І. Шевяков та ін. – Харків : ХУПС, 2015. – 80 с.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2016.

Марченко О. Г. Моніторинг процесу формування освітнього середовища в вищому військовому навчальному закладі

Доказана актуальність моніторингу процесу формування освітнього середовища вищого військового навчального закладу. Уточнена сутність понять “освітня середовище”, “формування освітнього середовища”, “моніторинг”, “мо-

ниторинговые исследования процесса формирования образовательной среды высшего военного учебного заведения”. Определены цель, задания, организационно-методические способы мониторинга процесса формирования образовательной среды в высшем военном учебном заведении.

Ключевые слова: образование, качество образования, образовательная среда, формирование, высшее военное учебное заведение, мониторинг.

Marchenko O. Monitoring of the Process of Formation of the Educational Environment of Higher Military Educational Institutions

It proves the relevance of the process of monitoring the formation of the educational environment of higher military educational institutions. Refined essence of the concepts of “educational environment”, “the formation of educational environment”, “monitoring”, “monitoring studies of the formation of the educational environment of higher military educational institution”. Educational environment is characterized as a set of spatially-subject, sanitary, social and psychological conditions of the educational activities of its subjects. By its nature, the educational environment of higher military educational institution is artificial, formed to achieve external (training military sphere) and internal (personal and professional development of future specialist) educational goals and professional process. During the monitoring process of forming educational environment in higher military educational establishment will understand the information and corrective maintenance of educational activities, providing regular diagnosis of the educational environment at higher military educational institution, faculty (battalion), training department, the course (company), individual academic (training) group (platoon, offices), educational classes (lectures, seminars, practical, group, laboratory, complex, gym, etc.). Determine the purpose, tasks, organizational and methodical ways of monitoring the process of formation of the educational environment in the higher military educational institution. The monitoring results are taken into account in determining: 1) the rating facility that provides educational services; 2) the level of organization of educational process and its teaching of; 3) educational level graduate.

Key words: education, quality of education, educational environment, formation, higher military educational institution monitoring.